

Paul Quist (Stibbe) - Waaraan ontlenen wij zin?

(15/10/2013)

Aanvankelijk was ik geafficheerd als topbestuurder. Nu ben ik wel bestuurder van een aantal stichtingen, maar die opereren nogal onder de radar, dus om je nou topbestuurder te noemen. Topadvocaat kan ik me ook niet noemen, ik ben notaris. Los daarvan kleeft er aan het begrip 'topadvocaat' een wat onprettige associatie. Topjurist dan - ook een beetje gek om van jezelf te zeggen. Overigens ben ik wel vaste medewerker van het tijdschrift voor de ondernemingsrechtpraktijk, kortweg de TOP, dus in die zin topjurist. Vooruit dan maar. Nog iets over die foto dan. Welke foto? Nou die foto die u een keer of zes in uw e-mailbox hebt ontvangen als uitnodiging voor deze bijeenkomst. De foto die ook een week of drie hier op straat heeft gestaan in een formaat waar doorgaans circusvoorstellingen mee worden aangekondigd. Wat kan ik zeggen. Ik heb het niet bedacht.

Omdat het denk ik goed is om te weten wie de afzender is van dit bericht aan de Zuidas en de wereld: ik ben opgegroeid in Zeeland, in een hervormd gezin. Voor wie niet weet wat hervormd is: hervormd is wat Willem Alexander is. Tot mijn vijftiende ging ik bijna elke week naar die hervormde kerk. Daarna hoefde het niet meer van mijn ouders en vond ik het eigenlijk ook wel even mooi geweest.

Ik heb dus heel wat dominees in actie gezien en het werd dan ook hoog tijd om het zelf eens te proberen. Over dominees gesproken, wat een soort mode is onder dominees is om te zeggen dat zij zelf ook niet zo goed weten of ze eigenlijk wel geloven. Ik zou tegen die dominees willen zeggen, en misschien ook wel tegen de dominee hier in de zaal: hou op met die flauwekul. Kijk, wij mogen het niet weten, wij hoeven het niet te geloven, want wij zijn wij, maar jullie, jullie moeten het natuurlijk wel geloven, want ja, als jullie het al niet geloven, dan hebben wij een probleem. En trouwens, hoe zou je het je voorstellen als dan zo'n oudtestamentische profeet weer eens zo'n oudtestamentische koning die niet wil deugen staat uit te foeteren dat ie de armen onderdrukt en vrouwen afpakt, onrechtvaardig is en ga zo maar door, en als die koning dan vraagt, zeg trouwens wie heeft je eigenlijk gezonden dat die profeet dan zegt, ja god dat weet ik eigenlijk ook niet zo goed. Ik weet het ook niet precies natuurlijk, hè ja, wat weten we er eigenlijk van? Zo wordt het natuurlijk nooit wat. Dus: jullie geloven en wij weten het zo net nog niet. Zullen we het zo afspreken?

Omdat ik deze kans niet elke dag krijg wilde ik het gelijk maar eens stevig insteken. Ik wil het met u hebben over zingeving.

In onze tijd, hebben de grote religies en ideologieën afgedaan. Communisme is ontmaskerd, de muren zijn gevallen. En het kapitalisme is dan misschien wel niet gevallen, maar in zijn ongebreidelde vorm heeft het in elk geval een hele stevige deuk opgelopen. De democratie is op sterven na dood. Zowel in ons land als in het bakenland van de democratie, de Verenigde Staten, kan een langetermijnvisie niet geïmplementeerd worden of kan zelfs niet eens ontstaan, doordat aan de hand van de polls doorlopend moet worden gedongen om de kiezersgunst. En die kiezer, die wil vooral geen verandering, houden wat je hebt. En al deze ideologieën en religies die tot voor kort de zingevingsystemen vormden waarbinnen wij ons geborgen wisten, zijn neergehaald of onder hun eigen gewicht bezweken, en we bevinden ons nu in de vrije ruimte. We mogen het allemaal zelf invullen. We zijn volstrekt verantwoordelijk voor onze eigen lot. Maar het is moeilijk om een richting te vinden in dit tweedimensionale wereldbeeld waarin oriëntatiepunten lijken te ontbreken en het vooral ieder voor zich is, want ja, je bent uiteindelijk wat je ervan maakt. Succes is een keuze.

Er zijn verschillende redenen aan te wijzen waarom onze oude zingevingsystemen het hebben moeten afleggen.

Natuurlijk. Wat de oude instituties niet echt helpt, en wat de afkeer vergroot, of in ieder geval, het afkeren versnelt, is dat hun vertegenwoordigers vaak van een droevig stemmende middelmatigheid zijn. Zo zijn er weinig politici welsprekend, of in ieder geval aansprekend, en als ze dat dan wel zijn, lijken ze, niet gehinderd door veel beginselvastheid, vooral geïnteresseerd in het politiek overleven en niet zo zeer in het vormgeven van een samenleving. Met de dominees en de pastores is het niet veel beter gesteld. Wie op een willekeurige zondagochtend langs de radiostations scant belandt vanzelf wel in de een of andere kerkdienst. De voorganger, in veel gevallen een vrouw, spreekt, doorgaans in een accent waarvan de herkomst zich lastig laat duiden, de gemeente toe op een toon als heeft zij de kinderen van groep 2 voor zich. Daar is eenvoudigweg niet naar te luisteren. Het klinkt heel onaardig, maar die voorgangers maken hun boodschap tot iets waar je in ieder geval niet mee geassocieerd wilt worden.

Maar het zit wat dieper. Een belangrijke oorzaak van de exit van de traditionele zingevingsystemen is, denk ik, een doorgeschoten verlichtingsdenken. Dat manifesteert zich in een door de wetenschap in enge zin gedomineerd wereldbeeld. De wetenschap maakt de werkelijkheid meetbaar, en de

volgende stap is dat de werkelijkheid wordt gereduceerd tot het meetbare, en weer een volgende stap is dat alles wat niet meetbaar is, ook niet bestaat of althans niet relevant is. Maar het is anders. Laat ik een voorbeeld geven: ik kan zeggen dat de 'A' een geluidsgolf is met een frequentie van 440 hertz, dat kan ik meten. Maar daarmee is nog niet verklaard waarom muziek ons zo kan raken, en al zouden we dat op een dag wel kunnen verklaren, door verfijning van technieken, theorieën, modellen, enzovoorts, dan nog is die ervaring van muziek die ons raakt zelf, van een andere orde. Die ervaring bevindt zich op een ander niveau dan het in kaart brengen van de oorzakelijkheid die een bepaald gevoel teweegbrengt. Dat is eigenlijk helemaal niet zo ingewikkeld, maar toch was drie uur zomergasten niet lang genoeg om tegen Dick Swaab, de auteur van de bestseller 'Wij zijn ons brein', te zeggen dat het misschien wel heel interessant is om te weten hoe het komt dat iemand depressief is, en welk stofje in de hersenen daarvoor dan verantwoordelijk is, het zegt niets over hoe het is om te leven met een depressie en dat is toch de beleefde werkelijkheid. Wij ervaren, wij voelen, wij vinden. Kortom wij zijn ons brein niet. Aan dit eng-wetenschappelijke denken hebben we overigens veel te danken. Alle grote technische vooruitgang was zonder niet mogelijk geweest. Maar het schiet tekort. Want misschien is het nog wel mogelijk om het ontstaan van leven te verklaren, maar de wetenschap kan niet onze levensvragen beantwoorden.

In dit doorgesloten verlichtingsdenken, is er natuurlijk ook geen plaats voor enige metafysica. Alles wat de meetbare natuur zou kunnen overstijgen is niet relevant, ja bestaat niet, tot het tegendeel bewezen is, en dus is iedere vorm van spiritualiteit bijgezet in het rariteitenkabinet - op de plank, bijgeloof en andere afwijkingen. Toch zijn er tekenen dat ook in de wetenschap het tij aan het keren is. Zo zien we in de kwantummechanica dat elektronen soms een deeltjeskarakter karakter hebben en soms een golfkarakter - en dat kunnen we niet zo goed begrijpen met onze lineaire logica. Maar ook op meer alledaags niveau zie je iets veranderen. Tien jaar geleden voorzag het weerbericht alleen in de temperatuur, of het zonnig werd en wat de kans op neerslag was. De laatste jaren is daar opeens het begrip 'gevoelstemperatuur' bijgekomen. We hebben inmiddels gemerkt dat de temperatuur alleen niet bepalend is voor hoe wij de temperatuur ervaren. Wind, luchtvochtigheid, luchtdruk spelen ook een rol. Dat zou je als een verfijning van het model kunnen beschouwen, maar het opvallende is dat hier opeens de beleving van de temperatuur centraal wordt gesteld en niet de temperatuur zelf. Dat is een kleine kentering en het is maar een klein voorbeeldje, maar wie oplet ziet meer van deze veranderingen.

Een andere factor die heeft gemaakt dat we enigszins uit onze baan zijn geraakt is dat we ontkoppeld zijn van onze lichamelijkeheid. We werken vooral met ons hoofd, en onze werkelijkheid is grotendeels

virtueel geworden. Daarbij hebben we het eigenlijk nooit koud meer, want de thermostaatklok slaat op tijd aan, het wordt eigenlijk nooit meer echt donker en honger is dat je na één Mars vindt dat je het daar maar even bij moet laten. Alle fysieke ongemakken zijn zoveel als mogelijk weggepoetst en daarmee ook onze fysieke ervaringen. We brengen onze dagen door in een comfortabele cocon, onze persoonlijke atmosfeer die we zelf hebben ingeregeld. Maar zo zijn we niet gemaakt, of als u dat liever hebt, zo zijn we niet geprogrammeerd. We zijn gemaakt om fysieke arbeid te verrichten en daar bij na te denken. Om het soms koud te hebben, soms warm, soms nat te regenen en dan weer droog te worden, om af en toe pijn te hebben die dan weer overgaat, soms ziek te zijn en dan weer beter te worden. Al die ervaringen geven reliëf aan ons bestaan, geven ons het gevoel dat we leven, en maken zelfs dat we af en toe blij zijn dat we nog leven en dat het nu beter is dan net, toen het vervelender was. Maar al die uitslagen zijn zoveel mogelijk uitgevlakt en daarmee is ons dagelijks perspectief van leven vervlakt.

Afgelopen zomer brachten mijn vrouw en ik enige tijd door in Toscane. Het was augustus en het was warm. We worden het doorgaans over alles wel eens, op een punt na: zij heeft het altijd koud en ik heb het meestal warm. Het was dan ook van de warmte dat ik 's nachts om een uur of 3, toen de Chianti was uitgewerkt, wakker werd. Het vervolg heeft een vrij hoog Ernie en Bert-gehalte – ik zeg het maar liever zelf. Ik maakte mijn vrouw wakker en zei dat ik niet kon slapen en of zij het ook zo warm had. Haar antwoord was dat ze dat wel mee vond vallen, maar dat ik misschien op één van de geriefelijke bedjes bij het zwembad zou kunnen gaan liggen. Buiten was het immers iets koeler geworden. En zo lag ik daar dan in die aardedonkere Toscaanse nacht, om 3 uur 's nachts op een bedje buiten. Na enige tijd waren mijn ogen aan het donker gewend en stonden mijn zintuigen op scherp. Er ritselde iets in de bladeren achter me, rechts in mijn ooghoek zag ik iets bewegen, ik voelde een zuchtje wind over mijn gezicht strijken en boven mij stond de diepdonkerblauwe heldere nacht barstens vol met sterren. En opeens stond ik midden in zo'n verhaal uit mijn jeugd. Ik moest denken aan het verhaal van Abraham die 's nachts buiten staat en naar de sterrenhemel kijkt, aangesproken door de persoonlijke God uit dat verhaal. En ik was weer even terug in dat magische universum dat een kind omgeeft. Waar dieren kunnen praten, de natuur bezield is, en niets onmogelijk. Ik had een intens gevoel dat ik leefde. En dat alleen omdat ik eventjes uit mijn zorgvuldige bewaakte comfortzone was gehaald.

Een andere factor waardoor we uit ons verband zijn geraakt, maar misschien ook wel deels als een gevolg van dat verloren samenhangende wereldbeeld, is dat we proberen uit alle macht het lijden uit

ons leven weg te poetsen. En dat zal maar ten dele lukken, want één ding weten we heel zeker, en dat is dat we allemaal zullen sterven. En we weten eigenlijk ook wel dat er maar weinig mensen zijn die in blakende gezondheid aan hun einde komen. En als dat al eens gebeurt, dan zijn we dubbel van slag en begrijpen er helemaal niets meer van. Dat mag toch niet kunnen gebeuren? In de kracht van zijn leven, enzovoorts. Maar lijden is een onderdeel van het leven. Ja, u dacht dat dit een gezellige bijeenkomst zou worden waarna u enigszins bemoedigd naar buiten zou gaan. Maar ik ga nog even door. Van lijden willen we niet weten, sterker nog, we willen het graag overslaan. Want dat lijden dat kan toch eigenlijk niet de bedoeling zijn? Zeker nu, nu er eigenlijk geen troost meer is in ons lijden, want die troost staat immers naast de gedroogde salamanderstaarten en andere heksenbenodigdheden op de plank bijgeloof en andere memorabilia uit een minder geëvolueerd stadium van de moderne mens. Maar het is onvermijdelijk. Soms lijden we, en als het mee zit vaker niet dan wel. Het is een onmiskenbaar onderdeel van ons leven. Verzet is zinloos. Maar, hoe gek het misschien ook klinkt, lijden geeft reliëf aan ons leven.

En wat rest ons dan? Wat houdt de moderne mens hier aan de Zuidas over, nu de bakens zijn weggehaald en wij ons op één groot leeg, zinloos level-playing field zien neergezet?

Wat ons maar in de weg blijft zitten is dat de mens geneigd is tot het stellen van vragen en tot het zoeken naar antwoorden. Waarom ben ik hier, wat doe ik hier, maakt het iets uit dat ik er ben, maakt het iemand iets uit dat ik er ben. Ook de moderne mens is – wij zijn – op zoek naar iets om voor te leven. Zingeving kunnen we immers niet ontleen aan ons zelf. Alleen aan iets buiten ons zelf, aan iets dat groter is dan wij zelf.

Maar we hebben geen idee waar we het moeten zoeken. En zo zijn we in deze verwarring allemaal op jacht naar het geluk, we zijn tenslotte bestemd om gelukkig te zijn en gelukkig moet je dus elke dag de hele dag zijn. Anderen storten zich op een carrière, want je bent wat je bereikt en er is niemand om de schuld te geven, dus je bent zelf voor 100% verantwoordelijk voor wat je ervan bakt. Of er niet van bakt, natuurlijk. Dus zijn ook alleen mensen interessant die iets bereikt hebben, waar we tegenop kunnen kijken. Gewoon je best doen en soms slagen en soms even niet, is niet voldoende meer. Het moet zichtbaar zijn. En je moet natuurlijk genieten, want - you only live once. Yolo! is het motto en ja, nu dat zo is, is elke seconde die je niet geniet natuurlijk een seconde niet geleefd. Ook dat legt nogal een hele druk op het leven van alledag. En bij dit alles worden we bij vlagen bevangen door een onbestemde angst, dat we het misschien toch niet allemaal in de hand hebben, dat het misschien wel eens minder kon worden, dat we misschien wel eens kwijt zouden kunnen raken wat we hebben, dat

ons zelfbeeld misschien wel eens een knauw zou kunnen krijgen, omdat we niet voldoen aan onze zelfopgelegde hoge verwachtingen, de angst dat we onze eigen lat wel eens niet zouden kunnen halen. En dat daar ook nog eens geen enkel excuus voor is.

Overigens wil ik graag benadrukken dat er naar mijn idee niets mis is met iets willen bereiken in een competitieve omgeving. Willen winnen zit in ons en doet een beroep op alles wat we aan mogelijkheden in ons hebben. Mijn zoontje is 14 maanden en sinds kort daagt hij me telkens uit om met hem te spelen. We spelen tikkertje om het kookeiland. We kunnen elkaar, aan weerszijden van het blok niet zien, alleen horen. Hij is vlug en ik ben uiteindelijk wel sneller, maar op die korte afstanden is dat nauwelijks een voordeel. Aanvankelijk renden we rondjes achter elkaar aan, maar vorige week opeens bleef hij halverwege stil staan, draaide zich zachtjes om en rende mij vervolgens zo hard hij kon tegemoet. Hij had me te pakken en had gewonnen. Hij straalde zo dat ie bijna licht gaf. Ik speel soms vals, want op een plek kan ik hem in de ruit van de oven zien lopen. Zijn gezicht verradt opperste concentratie. Hij gaat totaal op in zijn spel. En hij wil winnen. Ik heb hem dat niet geleerd. Op een dag speelde hij. En het mooie is, als ik win vindt ie het ook prachtig. Wat je hier ziet is het spel in zijn mooiste vorm. Willen winnen, genieten als je wint en als je verliest bijna even hard genieten. Want het gaat om het spel en er is geen inzet anders dan het spelen van het spel. En ook als wij in ons dagelijks werk willen winnen omdat we in competitie zijn, is daar niets mis mee. Maar het gaat mis als we de inzet te hoog maken. Als wij zelf de inzet worden van de uitkomst. Wie verliest is een loser, niet interessant, een mens van geen belang. Maar laten we eerlijk zijn, we kunnen niet altijd winnen en de hele dag door topprestaties leveren. Maar we leven wel in die mythe. Een goede organisatie onderscheidt zich doordat daar binnen het werk zo is georganiseerd dat fouten kunnen worden gemaakt. Fouten zijn niet alleen onvermijdelijk maar ook leerzaam. Die fouten kunnen alleen worden gemaakt in een cultuur die het maken van fouten accepteert en waarin fouten worden opgevangen door anderen voordat ze grote gevolgen kunnen krijgen. Ik denk dat ik in zo'n organisatie werk, en waar dat niet zo is probeer ik het zo te maken.

Begrijp me goed: wie zit te suffen die kan een por krijgen. We moeten natuurlijk wel ons best doen om het beste uit onszelf te halen, om te leren, om te groeien, om als onderdeel van het team ons mannetje te staan. Maar het is mogelijk dat we ontdekken dat het spel dat we kozen uiteindelijk niet is waarin we uitblinken, dat we misschien een divisie te hoog spelen, dat we onze ambities moeten bijstellen tot het niveau van ons talent. Daar wordt je geen minder mens van. Wel een gelukkiger mens. Begrijpt u me ook hier goed, ik predik hier niet de middelmaat. Integendeel: iedereen kan op

zijn eigen manier op zijn eigen niveau topprestaties leveren. Maar van leven boven je macht wordt niemand beter.

Wij werken hier op, om en nabij de Zuidas. En ons werk is belangrijk. We besteden er het grootste deel van ons leven aan. Dat kan dus maar beter leuk zijn, en als het even kan graag ook zinnig. Een mooie parabel vind ik het verhaal van de middeleeuwse reiziger: - een reiziger maakte een dagtocht van het land naar de stad. Toen hij door de poort de stad was binnen gelopen zag hij drie ambachtslieden aan het werk, allemaal op dezelfde steiger. 'Wat doen jullie daar?' Riep hij ze toe. 'Ik verdien mijn dagelijks brood, riep de eerste en hij keek op de klok, 'ik metsel een muur riep de tweede en hij keek hoe ver hij nog moest. De derde werkte geconcentreerd door. 'En jij, wat doe jij?' vroeg de reiziger hem. 'Ik bouw een kathedraal', zei de derde. Het maakt uit hoe je je werk bekijkt. De derde ambachtsman metselt niet zo maar, bij elke steen die hij op de andere legt wordt hij geleid door het ideaal: bouwen aan de kathedraal die hij waarschijnlijk nooit af zal zien. Die zin moeten we aan ons werk kunnen ontlenuen. Als je het eigenlijk niks vindt, zoek dan iets anders.

En natuurlijk, we moeten leven. Ons dagelijks brood verdienen. Maar eigenlijk is het heel vreemd dat we zo ontzettend bezig zijn met het vergaren van materiele welvaart, want één ding weten we zeker, als we sterven nemen we niets mee, en eigenlijk hebben we ook helemaal niet zo heel veel nodig. Toch verzamelen we ons leven lang bezittingen, slepen we ontzettende hoeveelheden materie met ons mee. Toen ik twee jaar gelden verhuisde, werd ik er weer mee geconfronteerd, wat verzamel je wel allemaal niet om je heen? We zijn soms een conciërge van onze eigen bezittingen. Het zou goed zijn om wat lichter te worden.

Wat moeten we doen om iets van dat 'Paradise Lost' te hervinden? Ach, wat zou kunnen helpen is dat we iets proberen terug te vinden van dat magische universum dat een kind omgeeft. Door meer ongerief, kou, pijn, verdriet toe te laten en dat te aanvaarden als iets wat erbij hoort, als iets wat ons bestaan reliëf geeft. En het lijden en zelfs de dood niet weg te sluiten, maar te beschouwen als iets wat ons leven uiteindelijk perspectief geeft. Ons bestaan is eindig, we gaan door seizoenen en elk seizoen heeft zijn aantrekkelijke kanten en zijn beperkingen. Laten we die aanvaarden. Dat zou betekenen dat we niet de jeugd verabsoluteren, maar ook de ouderdom met al zijn levenservaring, en met inbegrip van al zijn fysieke beperkingen, gaan beschouwen als een waardevolle levensfase. Dat we onderkennen dat groei altijd gevolgd wordt door een periode van slinken. Dat we het niet alleen zoeken in onze hyperindividuele expressie- en ontwikkelingsmogelijkheden, maar dat we ook

elkaar zoeken. De verbinding proberen te leggen. Dat we leiders kiezen die kunnen verbinden, dat we de betrekkelijkheid leren zien van louter cijfermatige groei in onze organisaties. Dat we ons de vraag durven stellen 'wat wil ik eigenlijk'. Dat we zin vinden in ons dagelijks werk met de mensen direct om ons heen en dat we aanvaarden dat we niet allemaal hoogvliegers kunnen zijn, maar dat je je als wie je bent mag wijden aan je werk met inzet van je beste krachten en dat je mag bouwen aan een organisatie waar fouten gemaakt mogen worden, omdat je je gedragen weet door de anderen. En dat we weer leren spelen, zoals spelen bedoeld is: zonder ons zelf tot inzet te maken. Het is hoog tijd voor een renaissance van de homo ludens.

Tja, dat klinkt allemaal mooi, maar hoe doe je dat als je straks weer naar je kantoor teruggaat en daar weer aan de dagelijkse ratrace moet meedoen. Laat ik het concreet maken, u mag meeschrijven. Steel niet, wees niet gewelddadig, niet in daden, niet in woorden, niet in gedachten, houd je vader en moeder in ere ook al ben je misschien naar je idee soms iets tekort gekomen, wees trouw aan je vrienden en aan je levenspartner in het bijzonder, wees trouw aan jezelf, rust op gezette tijden, spreek geen kwaad van anderen, verlies jezelf niet in het najagen van materiele welvaart, houd een open geest, omarm jezelf en de mensen om je heen die als jezelf zijn, en als het even kan weet je dan geborgen in iets wat groter is dan ieder van ons. Speel het spel onbevangen en met de inzet van het beste dat je in je hebt. Dan mogen we ook falen, er bij vlagen zelfs niets van bakken. Want we mogen elke dag opnieuw beginnen.

In de torens waarnaar we straks weer terug gaan begint het. Niet van boven af, maar van onder af. Bij ieder van ons. Wij hebben de sleutel zelf in handen. Dat is goed nieuws voor wie vindt dat het beter kan, zinniger kan, leuker kan. Voor mij persoonlijk, hier nu aangekomen, is het goede nieuws in ieder geval, dat mijn foto nu van de straat kan.

En daarmee eindigt de meesterpreek van deze - 'topjurist'. Maak het zeer goed.